

იურიდიული განათლების გაუმჯობესება საქართველოში**

წინამდებარე ნაშრომი გვთავაზობს რეკომენდაციებს საქართველოში იურიდიული განათლების გაუმჯობესების მიზნით. სტატიის ავტორია ამერიკელი, რომელიც საქართველოში სამართალს ასწავლის. წინადადებები მოიცავს შემდეგს: სტუდენტთა დასწრების გაუმჯობესება და დასწრების მნიშვნელობა; ზოგადი სტანდარტებისა და სამართლის სტუდენტების მოლოდინების გაზრდა, მათ შორის, GPA-სა და საკლასო რანგირებაზე ყურადღების გამახვილება; პრაქტიკული უნარ-ჩვევების განვითარებით უზრუნველყოფა (სამართლის კლინიკები, სიმულაციური კურსები), სამართლებრივი წერისა და ანალიზის სწავლება და იმპირიებული სამართლო შეჯიბრებები; და ზოგადი უნარები სტუდენტებისთვის, მათ შორის დეტალებზე ყურადღების გამახვილების სწავლება. წინამდებარე ნაშრომი განიხილავს ზემოხსენებულ თემებს, კერძოდ, როგორ შეიძლება მათი პრაქტიკაში დანერგვა ან გაუმჯობესება და გვთავაზობს შედარებით ანალიზს ამერიკულ სამართლის სკოლებთან, როცა ეს რელევანტურია.

* სამართლის ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს უნივერსიტეტი; სამართლის დოქტორი, ავე მარიას სამართლის სკოლა; ბაკალავრი, პენსილვანიის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

** სტატია თარგმნილია ინგლისურიდან.

1. შესავალი

მე გამაჩნია უნიკალური პერსპექტივა: საქართველოში გადმოსვლამდე შეერთებულ შტატებში ვიყავი პრაქტიკოსი იურისტი. ამდენად, მაქვს იურიდიული განათლების სისტემის ცოდნა როგორც ამერიკაში ასევე, საქართველოში. აქ ყოფნის განმავლობაში, წილად მხვდა პატივი, მესწავლებინა ზოგიერთი მართლაც, არაჩვეულებრივი სტუდენტისათვის და მემუშავა საუკეთესო კოლეგებთან ერთად. აღნიშნულის შედეგად, მაქვს რამდენიმე თავმდაბალი წინადადება (ჩემი დაკვირვებების, ისევე როგორც სტუდენტებთან და სხვა ლექტორებთან მსჯელობის საფუძველზე), რომელიც ემსახურება საქართველოში იურიდიული განათლების გაუმჯობესების მიზანს.

დასწრება მუდმივი პრობლემაა და თუ სტუდენტი არ გამოცხადდება კლასში, შესასწავლ საგანში მათი დახელოვნება არსებითად იზღუდება (თუ მათ შეუძლიათ მასალის დაუფლება კლასში გამოცხადების გარეშე, მაშინ რა დამატებით ღირებულებას ატარებს ლექცია?). მიზანშეწონილია, გავზარდოთ როგორც სტანდარტები ასევე მოლოდინები სამართლის სტუდენტების მიმართ; დარწმუნებული ვარ, ისინი გაიზრდებიან გამოწვევების გადასალახად და გახდებიან უკეთესი იურისტები. ჩვენი ვალია, მოვახდინოთ პრაქტიკული უნარების განვითარება, რათა მოვაზადოთ სტუდენტები დასაქმების ბაზრისთვის. ასევე, საჭიროა, სამართლის ახალ სტუდენტებს შევასწავლოთ სათანადო სასწავლო უნარ-ჩვევები, რომლის გამოყენებასაც შეძლებენ უნივერსიტეტში სწავლის დროს და მის გარეთ.

2. დასწრება

საკლასო დასწრება უმნიშვნელოვანესია. როდესაც სტუდენტი არ ცხადდება კლასში, მისთვის რთული და იშვიათია, რომ ანაზღაუროს სწავლის პროცესში ის, რაც გამოტოვა აუდიტორიაში. არსებობს მნიშვნელოვანი კვლევები დასწრებისა და ნიშნების თანაფარდობაზე: „მაშინ, როცა კვლევების მცირე რაოდენობამ განიცადა მარცხი ეპოვა ურთიერთმოქმედება დასწრებასა და აკადემიურ მოსწრებას შორის,

აბსოლუტურმა უმრავლესობამ დაადგინა პოზიტიური ურთიერთმოქმედება დასწრებასა და აკადემიურ მოსწრებას შორის.⁴¹ როდესაც იზრდება სტუდენტის დასწრება, სტუდენტის აკადემიური მოსწრებაც იზრდება. ფაქტობრივად, ეს შეიძლება იყოს ყველაზე ეფექტური გზა სტუდენტის აკადემიური მოსწრების გასაუმჯობესებლად: „აღმოჩნდა, რომ საკლასო დასწრება არის კოლეჯის ნიშნების უკეთესი განმსაზღვრელი ფაქტორი, ვიდრე სხვა დანარჩენი ცნობილი ფაქტორები – მათ შორის SAT ქულები, HSGPA (საშუალო სკოლის ნიშნების საშუალო არითმეტიკული), სასწავლო უნარები და სწავლისათვის დათმობილი დრო. მართლაც, ურთიერთკავშირი იმდენად ძლიერია, მიგვანიშნებს, რომ საშუალო ნიშნების (ჩაჭრების) მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება შეიძლება მიღწეულ იქნას კოლეჯის სტუდენტების საკლასო დასწრების გაუმჯობესების ხარჯზე.“⁴²

2.1 დასაქმების საათები

როდესაც სტუდენტები მუშაობენ სრულ განაკვეთზე, მათ არ შეუძლიათ იყვნენ ასევე, სრულგანაკვეთიანი სტუდენტები. სამართლის სკოლებმა უნდა შეზღუდონ სრულგანაკვეთიანი სტუდენტებისთვის დასაქმების საათები გარკვეულ რაოდენობამდე, მაგალითად, კვირაში 15–20 საათამდე. თუ სტუდენტს სურს სრულ განაკვეთზე მუშაობა, მაშინ მისი სტუდენტის სტატუსი უნდა შეიზღუდოს ნახევარგანაკვეთიანი სტუდენტის სტატუსით. ამჟამად, ბევრი სტუდენტი, განსაკუთრებით მე-3 და მე-4 კურსის სტუდენტები, მუშაობენ სრულ განაკვეთზე და ასევე იღებს სრულგანაკვეთიან კურსებს. გასაკვირი არ არის, რომ მათი დასწრება შემთხვევითია და მასალის ცოდნა უმეტეს შემთხვევაში არასრული.

¹ B. Senior, ‘Correlation between Absences and Final Grades in a College Course’ <http://ascpro0.ascweb.org/archives/cd/2008/paper/CEUE275002008.pdf>, (accessed 28 June 2018), (internal citations omitted), p. 2.

² M. Credé, et al., ‘Class Attendance in College: A Meta-Analytic Review of the Relationship of Class Attendance With Grades and Student Characteristics’, *Review of Educational Research*, Vol 80, Issue 2, 2010, <https://doi.org/10.3102/0034654310362998>, (accessed 28 June 2018), (internal citations omitted; emphasis added), pp 288–289.

2014 წლამდე, ამერიკის ადვოკატთა ასოციაცია (ABA), რომელიც ამერიკის სამართლის სკოლების აკრედიტაციას აწარმოებს,³ ითხოვდა წესებს, რომლის თანახმადაც, სტუდენტებს სამუშაო საათების რაოდენობა კვირაში 20 საათამდე ეზღუდებოდათ.⁴ მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული მოთხოვნის შემოწმება რთული იყო, იურიდიული ფირმების უმრავლესობა ემორჩილებოდა ამ წესს. ამასთან, მიუხედავად იმისა, რომ ABA-ის ხსენებული წესი აღარ აქვს, სამართლის ბევრი სკოლა კვლავ აგრძელებს მის პრაქტიკაში გამოყენებას. უფრო მეტიც, ზოგიერთი სამართლის სკოლა კიდევ უფრო მეტად ზღუდავს სამუშაო საათებს.⁵

ამ წესის შემუშავების მიზეზია, რომ სტუდენტებს მოეთხოვებათ, თუ უნივერსიტეტის რეგულაციებით არა, სულ მცირე, საჭიროებიდან გამომდინარე, სწავლას დაუთმონ მნიშვნელოვანი დრო, რომელიც როგორც წესი, იანგარიშება, სულ მცირე, ორი საათი სასწავლო დრო, ყოველ ერთსაათიან საკლასო დროზე.⁶ მიუხედავად იმისა, რომ კრედიტების ტრანსფერისა და დაგროვების ევროპული სისტემა (ECTS) უფრო მოქნილია, ხშირად იგივე თანაფარდობაა – 1:2.⁷

სტუდენტს, რომელიც მუშაობს სრულ განაკვეთზე და ამავდროულად, სწავლობს სრულ განაკვეთზე, არ შეუძლია იყოს წარმატებული ორივე სფეროში თანაბრად; ხშირად მათი სასწავლო პროცესი ზიანდება. სტუდენტი, რომელსაც ECTS-ის მიხედვით აქვს 30 კრედიტი, ზოგადად, სწავლას უნდა უთმობდეს კვირაში 40 საათს სემესტრის განმავლობა-

³ „1952 წლიდან, ამერიკის ადვოკატთა ასოციაციის იურიდიული განათლებისა და ასოციაციაში მისაღები სექციის საბჭო ამერიკის განათლების დეპარტამენტის მიერ განისაზღვრა შეერთებულ შტატებში სამართლის დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებელი პროგრამების აკრედიტაციის ეროვნულ სააგენტოდ. სამართლის სკოლები, რომელიც დამტკიცებულია ABA-ის მიერ, უზრუნველყოფს იურიდიულ განათლებას, რომელიც აკმაყოფილებს იურიდიული განათლებისა და ასოციაციაში მისაღები სექციის საბჭოსა და სააკრედიტაციო კომიტეტის მიერ დადგენილ მინიმალურ სტანდარტებს. ყველა აშშ-ის იურისდიქცია განსაზღვრავს, რომ ABA-ის მიერ დამტკიცებული სამართლის სკოლების კურსდამთავრებულები უფლებამოსილი არიან გაიარონ ადვოკატთა გამოცდები თავიანთ შესაბამის იურისდიქციაში.“ ABA, *Frequently Asked Questions*, [website] https://www.americanbar.org/groups/legal_education/resources/frequently_asked_questions.html (accessed 28 June 2018).

⁴ იქვე.

⁵ William & Mary Law School, *Working while in Law School*, [website] <https://law.wm.edu/academics/whatabout/workingwhileinlawschool/index.php>, (accessed 28 June 2018).

⁶ ABA Standard 310(b)(1).

⁷ D. Evans, *How the measurement of Contact Hours is Evolving*, [website] 2018, <http://blog.educpros.fr/daniel-evans/2018/04/22/how-the-measurement-of-contact-hours-is-evolving/>, (accessed 28 June 2018).

ში.⁸ როცა სტუდენტს კლასი უცდება, მას არ აქვს საკმარისი დრო, რომ გაეცნოს მასალები და ისწავლოს, შესაბამისად, მათი სწავლა და ნიშნები მნიშვნელოვნად ზარალდება. სტუდენტების (ან კურსდამთავრებულების) მხოლოდ მცირე ნაწილს აქვს უნარი ან არის დისციპლინირებული, რომ ეფექტურად შეასრულოს ორი სრულგანაკვეთიანი სამუშაო ერთდროულად.

თუმცა, ყველა სამართლის სკოლას თავად არ შეუძლია ამ წესის ეფექტურად განხორციელება. ამ წესის ამუშავებისთვის ერთადერთი გზა იქნებოდა, თუ სამართლის სკოლები, უფრო მეტად ადვოკატთა ასოციაციები ან სამართლის სკოლათა ასოციაციები მიიღებდნენ და განახორციელებდნენ ხსენებულ წესს. ეს ასევე, გავლენას მოახდენდა იურიდიულ ფირმებსა და საჯარო სექტორზე, რომლებიც დამსაქმებელთა მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენენ.

2.2 სავალდებულო დასწრება

სამართლის სტუდენტებს წვრთნიან, რათა დადგინდნენ პროფესიონალები. ამგვარად, მათ მიმართ მოლოდინი უნდა იყოს, რომ ისინი მოიქცებიან პროფესიონალურად. იურისტები, რომლებიც რეგულარულად არ ცხადდებიან სასამართლოში, კლიენტთან ან დათქმულ შეხვედრებზე არ უნდა შევინარჩუნოთ; სტუდენტებისათვის მაღალი სტანდარტის არდაწესებით, მათ ვუწევთ ძალიან ცუდ სამსახურს. საკლასო დასწრება უნდა იყოს სავალდებულო.

ABA-ის სტანდარტი ითხოვს „რეგულარულ საკლასო დასწრებას,⁹ რომელიც განიმარტება როგორც სავალდებულო დასწრება. თუ სტუდენტი აცდენს კლასების გარკვეულ რაოდენობას ან პროცენტულობას, რომელიც როგორც წესი, 80% პროცენტს შეადგენს, მას აღარ შეუძლია კურსის

⁸ University of Groningen, *Workload of a Student*. <https://www.rug.nl/education/find-out-more/studying-at-university/workload?lang=en>, (accessed 28 June 2018); also see: NUI Galway, ECTS, [website] <https://www.nuigalway.ie/media/celt/files/coursedesign/ECTS.pdf>, (accessed 28 June 2018).

⁹ ABA Standard 311, https://www.americanbar.org/content/dam/aba/publications/misc/legal_education/Standards/2017-2018ABAStandardsforApprovalofLawSchools/2017_2018_standards_chapter3.authcheckdam.pdf, (accessed 28 June 2018).

გავლა.¹⁰ ზოგიერთ სამართლის სკოლაში საბოლოო ნიშანი მცირდება.¹¹ დასწრების კონტროლი როგორც წესი, ხდება კლასის დაწყების წინ, დასწრების ფურცლის ჩამოტარებით.¹² კურსის ხელმძღვანელი უფლებამოსილია, აღასრულოს ეს წესი, თუმცა მას შეუძლია გამოიყენოს უფრო მკაცრი სტანდარტიც.¹³ „ჩვენი დაკვირვებით გაცდენები ხშირად არის პირველი ნიშანი იმისა, რომ სტუდენტი განიცდის სერიოზულ პირად ან აკადემიურ სირთულეს.“¹⁴

3. სტანდარტების ამაღლება

სამართლის სკოლებისა და სამართლებრივი საზოგადოების სტანდარტები სამართლის სტუდენტებთან მიმართებით უნდა გაიზარდოს. იურისტები არიან საზოგადოების ლიდერები და მისი ერთ-ერთი საყრდენი; შესაბამისად, სამართლის სკოლების მიერ შემოთავაზებული სასწავლო კურსი უნდა იყოს მომთხოვნი.

მიზანშეწონილია, გაიზარდოს მისაღები საგამოცდო მინიმალური ქულა. სამართალი არის რთული და გამოწვევებით სავსე პროფესია. ყურადღება უფრო მეტად უნდა გამახვილდეს სტუდენტების ხარისხზე, ვიდრე რაოდენობაზე.

აუცილებელია, იურიდიულმა საზოგადოებამ დაიწყოს კურსდამთავრებულთა საშუალო ქულის (GPA) მნიშვნელობის ხაზგასმა. ამჟამად GPA არ განიხილება როგორც ძალიან მნიშვნელოვანი ან რელევანტური ფაქ-

¹⁰ PittLaw, *Attendance Policy*, [website] <http://law.pitt.edu/pp/attendance>, (accessed 28 June 2018); also see: University of Washington, *Attendance* [website] <https://www.law.washington.edu/students/academics/attendance.aspx>, (accessed 28 June 2018); Whittier Law School, FAQ, [website] <https://www.law.whittier.edu/index/student-affairs/faqs/> (accessed 28 June 2018); UNC School of Law, *Class Attendance*, [website] <http://www.law.unc.edu/academics/policies/evaluation/attendance/>, (accessed 28 June 2018).

¹¹ UC Hastings, *Attendance*, <http://www.uchastings.edu/about/admin-offices/records/registration/attendance/index.php>, (accessed 28 June 2018).

¹² PittLaw, *Attendance Policy*, [website] <http://law.pitt.edu/pp/attendance>, (accessed 28 June 2018).

¹³ იქვე.

¹⁴ UC Hastings, *Attendance*, [website] <http://www.uchastings.edu/about/admin-offices/records/registration/attendance/index.php>, (accessed 28 June 2018).

ტორი. შესაბამისად, ბევრი სტუდენტის მიზანს მხოლოდ გამოცდის ჩაბარება წარმოადგენს და არ არიან დაინტერესებულები მაღალი ქულით. ეს არის რაციონალური გადაწყვეტილება; იმ შემთხვევაში თუ მნიშვნელობა არ ენიჭება 4.0 თუ 2.0 ქულით დაამთავრებენ, სტუდენტები უბრალოდ აცნობიერებენ ამ ფაქტს და მოქმედებენ (როგორც მათ მიაჩნიათ) შესაბამისად.

სამწუხაროდ, ეს ნიშნავს, რომ სტუდენტებს, რომლებსაც შეუძლიათ მასალის დამუშავება და დახელოვნება, სწავლობენ მხოლოდ იმდენს, რამდენიც ჰყოფნით ჩასაბარებლად. ნაცვლად იმისა, რომ საკუთარ თავს უბიძგონ ვარჯიშისა და სწავლისაკენ, რამდენად კარგადაც შეუძლიათ, და მოემზადნონ როგორც ეს შეუძლიათ, ისინი უბრალოდ სწავლობენ „საკმარისს.“ ეს არადადამაკმაყოფილებელია ორი მიზეზის გამო: პირველი, ვუშვებთ კურსდამთავრებულებს, რომლებმაც იციან ჩასაბარებლად „მხოლოდ საკმარისი“ სამართალი, ნაცვლად იურიდიული ექსპერტებისა და მკვლევარებისა; და მეორე, სტუდენტები ეუფლებიან ცუდ ჩვევებს, რაც განაპირობებს, რომ ისინი დადგნენ ცუდი იურისტები. როცა ცუდ თვისებას სწავლობენ, ორმაგად რთულია აღნიშნულისგან გათავისუფლება. აუცილებელია, სტუდენტებმა შეისწავლონ არამხოლოდ სამართალი, არამედ კარგი უნარები, რაც საჭიროა წარმატების მისაღწევად.

რა თქმა უნდა, ეს ვერ მოხდება ერთ ღამეში. თუმცა, იურიდიულმა ფირმებმა და სხვა დამსაქმებლებმა უნდა დაიწყონ სტუდენტების მაღალი მიღწევების აღიარება. უნარ-ჩვევები და შესაძლებლობები, რომელიც სტუდენტს უყალიბდება მაღალი ქულის გამოსამუშავებლად, ხშირად ითარგმნება როგორც წარმატებული იურისტი/დასაქმება. როდესაც კურსდამთავრებული მუშაობს სწრაფად განვითარებულ იურიდიულ ფირმაში, იქ აღარ არის კარგი სამუშაო ეთიკის, ეფექტური მენეჯმენტის ან თვით-დისციპლინის სწავლის დრო. მაღალი GPA შესაძლოა იყოს მტკიცებულება პოტენციური თანამშრომლისთვის, რომ მან უკვე შეისწავლა ეს ძალიან მნიშვნელოვანი, თუმცაღა, საწყისი ცხოვრებისეული უნარები; რომ არაფერი ვთქვათ შესწავლილი სამართლებრივი კურსის მასალის ღრმა გაგების მნიშვნელობაზე.

აშშ-ის უნივერსიტეტებში ჩვეულებრივი მოვლენაა დეკანის სიის გამოქვეყნება; ამ სიაში მოცემულია სტუდენტები, რომელთა GPA-მა წინა სემესტრში მიაღწია 3.5. – საჯარო დიდება. ეს მაგალითი, შეიძლება იყოს ეფექტური

მეთოდი სტუდენტების წასახალისებლად. „წითელი დიპლომი“ არის კიდევ ერთი კარგი საშუალება სტუდენტის მიღწევების აღიარებისთვის.

ამასთან, გარდა GPA-სა, ამერიკის სამართლის სკოლებში ხშირად გამოიყენება საკლასო რანგირება. ძალიან შთამბეჭდავია, როცა CV-ში ვკითხულობთ: „დაამთავრა უმაღლეს 10%-ში,“ ან უმაღლეს 25%-ში, ან თუნდაც მესამედში. საკლასო რანგირება ასევე, წარმატებულად შეიძლება იქნას გამოყენებული ნიშნების ინფლაციისაგან დასაცავად. სამართლის სკოლებს მართკვდად შეუძლიათ მისდინ ამ საკითხს და უზრუნველყონ სტუდენტები ინფორმაციით.

4. პრაქტიკული გამოყენება

ხშირად, იურიდიული განათლების მიღებისას, ყურადღება მახვილდება თეორიაზე, ხოლო სამართლის პრაქტიკულ ასპექტებს არასაკმარისი დრო ეთმობა. მიუხედავად იმისა, რომ თეორია ფუნდამენტურია და მნიშვნელოვანი როლი უჭირავს, პრაქტიკული უნარ-ჩვევების სწავლებაც მნიშვნელოვანია და სტუდენტებს უნდა ჰქონდეთ შესაძლებლობა, რომ ეს პრაქტიკული უნარები გამოიყენონ ნამდვილ ცხოვრებისეულ სიტუაციებში (სამართლის კლინიკები), კონკურენტულ გარემოში (შიდა თუ საერთაშორისო შეჯიბრებები) და საკლასო ოთახში (სიმულაციური კურსები). დამატებით, სამართლებრივი წერა და ანალიზი საჭიროებს იურიდიული კურიკულუმის ფუნდამენტურ ნაწილში ინკორპორირებას.

2016 წელს, აღმოსავლეთ-დასავლეთის მართვის ინსტიტუტმა და USAID-მა ჩაატარეს იურიდიული ბაზრის კვლევა საქართველოში.¹⁵ ყველა დამსაქმებლის მხრიდან გამოითქვა პრეტენზია, რომ ახალკურსდამთავრებულებში პრაქტიკული უნარ-ჩვევების დეფიციტია.¹⁶ მიუხედავად იმისა, რომ სამართლის სკოლების უმეტესობა ფოკუსირებულია თეორიულ განათლებაზე, ბევრი დამსაქმებელი ეძებს კურსდამთავრებულს, რომელსაც გავლილი აქვს ტრენინგები ან აქვს გამოცდილება პრაქტიკულ საკითხებში. სამართლის კლინიკები, სტაჟირებები და პრაქტიკული გამოყენების

¹⁵ EWMI & USAID, Legal Market Study in Georgia: Final Report, ACT, 2016.

¹⁶ იქვე, გვ. 10.

სემინარები (ხშირად ABA-ს მიერ „სიმულაციის კურსებად“ წოდებული) ეხმარება სტუდენტებს, შეისწავლონ პრაგმატული უნარ-ჩვევები.

მეორე სისუსტეს წარმოადგენს წერა, განსაკუთრებით იურიდიული წერა და არგუმენტაცია. ეს არის საერთო პრობლემა შეერთებულ შტატებშიც. ხშირად, დამსაქმებლები იმედგაცრუებულები არიან ახალკურს-დამთავრებულთა წერისა და კრიტიკული აზროვნების უნარ-ჩვევებით.¹⁷ დროთა განმავლობაში სამართალი შინაარსობრივად იცვლება და კარგ იურისტს, რაღაც დონეზე, შეუძლია თავად ისწავლოს „დაწერილი სამართალი“; თუმცა, სამართლებრივი წერა და ანალიზი არის უნარები, რომლის მარტივად თვითშესწავლა არ ხდება.

სამართლებრივი წერა და ანალიზი უმნიშვნელოვანესი უნარ-ჩვევებია ნებისმიერი იურისტისათვის, იურიდიული კარიერის საწყისი ეტაპიდანვე. სამართლის სტუდენტი განათლების მიღებისას გაივლის მრავალ კურსს, რომელსაც თავის კარიერაში არასოდეს გამოიყენებს; თუმცა, ყველა იურისტმა უნდა გაანალიზოს მონაცემები და ანგარიშები, მოახდინოს დასკვნების სინთეზირება და დასახოს სამოქმედო გეგმა, ასევე შეძლოს ამ ყველაფრის წერილობით გადმოცემა, ხშირად მაშინ როცა ადვოკატირებენ თავიანთ (ან თავიანთი კლიენტების) პოზიციებს. ეს არის ის ძირითადი უნარ-ჩვევები, რომელსაც იურისტები თავიანთ კარიერაში გამოიყენებენ. თუ სამართლის სტუდენტები დაამთავრებენ სწავლას ამ უნარ-ჩვევების საბაზისო დონეზე ცოდნის გარეშე, ჩვენ (სამართლის მასწავლებლები და სკოლები) სტუდენტებს ვემსახურებით ცუდად. ამერიკულ სამართლის სკოლებში, სამართლებრივი წერა წარმოადგენს სასწავლო გეგმის განუყოფელ ნაწილს და რამდენიმე სემესტრი მთელი სასწავლო კურსის განმავლობაში მეორდება.

სამართლებრივი წერის კურიკულუმი უნდა შეიცავდეს სხვადასხვა ტიპის სამართლებრივ წერას – როგორც არაფორმალური ელექტრონული ფოსტისა თუ შიდა მემორანდუმების წერას, ასევე კლიენტებისა თუ მოპასუხე მხარისათვის ფორალური წერილების წერას, და რაღა თქმა, უნდა სასამართლოსთვის დოკუმენტების წერას (როგორცაა სარჩელები, შე-

¹⁷ K. Strauss, 'These Are The Skills Bosses Say New College Grads Do Not Have', Forbes Magazine, 17 May 2016. <https://www.forbes.com/sites/karstenstrauss/2016/05/17/these-are-the-skills-bosses-say-new-college-grads-do-not-have/#5db5c72f5491>, (accessed 28 June 2018).

საგებელი, არგუმენტირებული რეზიუმეები, შუამდგომლობები და ა.შ.). ეჭვგარეშეა, რომ წერიტი უნარები უმჯობესდება რედაქტირებითა და გადახედვით; სტუდენტებს უნდა მიეწოდოთ კონსტრუქციული კომენტარები თავიანთ ნაშრომებზე და მიეცეთ პირველადი პროექტების გაუმჯობესების შესაძლებლობა, ეს პროცესი უნდა განმეორდეს. სწავლების ეფექტური მეთოდი შეიძლება ასევე, იყოს სტუდენტების მიერ ერთმანეთის ნაშრომების რედაქტირება; ერთმანეთის ნაშრომების რედაქტირებით, სტუდენტებს შეუძლიათ დაინახონ შეცდომები, რომლებსაც თავად უშვებენ, მაგრამ სრულად ვერ გებულობენ ან ითავისებენ, ვიდრე სხვის ნაწერში არ მოახდენენ იგივეს იდენტიფიკაციას.

ამასთან, მნიშვნელოვანია, ზოგიერთი კურსის ფოკუსს წარმოადგენდეს სწორედ ხსენებული უნარ-ჩვევები, ხოლო სხვა კურსები გთავაზობდეს მის კიდევ უფრო გაუმჯობესებას; წერიტი უნარ-ჩვევების გაუმჯობესებას უნდა მოიცავდეს არა მხოლოდ წერიტი სპეციფიკის მქონე კურსები, არამედ სხვა კურსების შემადგენლობაშიც მნიშვნელოვან კომპონენტს უნდა წარმოადგენდეს. (მაგალითად, ძირითად სამართლის დარგში, როგორცაა საოჯახო სამართალი, შესაძლებელია სტუდენტმა დაწეროს სარჩელი ჰიპოთეტურ ფაქტზე და შემდეგ უპასუხოს სხვა სტუდენტის სარჩელს, შესაგებელის მომზადების გზით). უფრო მეტიც, მნიშვნელოვანია, რომ სამართლის სკოლის ყველა ინსტრუქტორი ფუნდამენტურად ერთნაირი სტილით ასწავლიდეს – სტუდენტებმა, რომლებმაც წერიტი კურსის გავლისას ისწავლეს ერთი სტილით წერა, იგივე სტილის გამოყენებისთვის, სხვა კურსში, წერიტი დავალების შესრულებისას, არ უნდა დაკარგონ ქულები. მთელმა სამართლის სკოლამ უნდა მიიღოს ერთი საერთო წერის ტექნიკა.¹⁸ ქართულ სამართლის სკოლებში ეს მნიშვნელოვანი გამოწვევა შეიძლება იყოს, ვინაიდან ბევრი ლექტორი არის თანამემწე და არა სრულ განაკვეთზე დასაქმებული.

იმიტირებული სასამართლო პროცესები ამ უნარ-ჩვევების სწავლები-სა და პრაქტიკის კარგი საშუალებაა. პირადად მე ვასწავლიდი რამდენიმე იმიტირებული პროცესის გუნდს, სხვადასხვა საერთაშორისო შეჯიბრებებისთვის. გუნდის წევრები აწარმოებენ კვლევას და ეძებენ მასალას არ-

¹⁸ თუ არ არსებობს განსხვავებების სხვა საფუძლიანი მიზეზი, მაგალითად, სარჩელების პროექტის მომზადება საქართველოს სასამართლოებში წარსადგენად, განსხვავდება ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოში წარსადგენი სარჩელის პროექტისგან.

გუმენტების ჩამოსაყალიბებლად. შემდეგ, შეიუმშავებენ თანმიმდევრულ სამართლებრივ არგუმენტებს, წერენ რეზიუმეებს (როგორც მოსარჩელისთვის ასევე მოპასუხისთვის) და ამ არგუმენტებს სამართლებრივად ამყარებენ. გუნდის ყველა წევრს აქვს საკითხი, რომელზეც უშუალოდ მას ეკისრება პასუხისმგებლობა, თუმცა, მათ ასევე აქვთ გუნდური სამუშაო – ეხმარებიან და უბიძგებენ ერთმანეთს არგუმენტების გაუმჯობესებაში, განალიზებასა და წერაში.

მას შემდეგ, რაც რეზიუმეების წერა დასრულდება, იმიტირებული პროცესების მონაწილეები ემზადებიან ზეპირი არგუმენტაციისათვის. ზეპირი ადვოკატურება კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი უნარია და ამას მხოლოდ სასამართლო დარბაზის იურისტი არ საჭიროებს; ყველა კურსდამთავრებული აპირებს, რომ მოახდინოს თავისი (ან მისი კლიენტის) პოზიციის ადვოკატურება. ბუნებრივია, რომ სამართლის ბევრ კურსდამთავრებულს მოუწევს ხშირი საჯარო გამოსვლა – ამიტომ მნიშვნელოვანია ამ საბაზისო უნარების შექმნა. როგორ მიმართოს სასამართლოს (ან სხვა ტრიბუნალებს, მაგალითად, არბიტრაჟს), როგორ იყოს დამაჯერებელი, როგორ აკონტროლოს სხეულის ენა და შეინარჩუნოს სიმშვიდე, იყოს თავდაჯერებული, ისაუბროს ხმამაღლა, ნელა და გარკვევით – ეს არის ყველა იურისტისათვის უმნიშვნელოვანესი უნარები.

საქართველო ძალიან აქტიურია ხსენებულ საერთაშორისო იმიტირებულ შეჯიბრებებში და ასევე, არსებობს სხვადასხვა შიდა იმიტირებული შეჯიბრიც. სასარგებლო იქნებოდა, თუ სამართლის სკოლები (არასამთავრობო ორგანიზაციები ან იურიდიული საზოგადოებები) უმასპინძლებდნენ უფრო მეტ ამგვარ შეჯიბრს, რათა სამართლის უფრო მეტ სტუდენტს მიეცეს ამ გამოცდილების შექმნის შესაძლებლობა.

5. სტუდენტური უნარ-ჩვევები

მართებულია, სწავლების დასაწყისში სტუდენტები სწავლობდნენ როგორ გახდნენ წარმატებული სტუდენტები. ხშირად, ის მეთოდები, რომლებიც სკოლებშია დამკვიდრებული, სამართლის სკოლებში წარმატების მისაღწევად არ არის საკმარისი.

ამერიკულ სამართლის სკოლებში, სასწავლო ჯგუფები და ჯგუფები, რომლებიც ამზადებენ მონახაზებს – ყველგან არსებობენ. სასწავლო მო-

ნახაზის გაკეთება თითოეული კურსისთვის Microsoft Word-ში შესაძლოა იყოს ეფექტური გზა მასალების შესასწავლად. სტუდენტებს შეუძლიათ მუდმივად შეასწორონ მონახაზი, დაამატონ ან ამოიღონ დეტალები, რომელიც უკვე ისწავლეს, დაიმახსოვრეს და რეორგანიზაცია გაუკეთონ მასალებს იმგვარად, რომ უკეთ გასაგები იყოს. როცა სტუდენტები სწავლობენ გუნდურად, ისინი ეხმარებიან ერთმანეთს მასალების გაგებაში.

დეტალებზე ყურადღების გამახვილება კარგი იურისტის განმასხვავებელი ნიშანია. ვეჭვობ, სამართლის სკოლებში ამ საკითხს არასათანადო ყურადღება ეთმობა. CV-ში და სამოტივაციო წერილებში, რომლებსაც ვიღებ სამაგისტრო და სადოქტორო აპლიკანტებისგან, არის უამრავი მარტივი შეცდომა, რაც არასასიამოვნოდ ხვდება თვალს. ნებისმიერ საკომუნიკაციო ფორმატში, იურისტის განსჯა ხდება მისი წერით, სტილით, სიზუსტით და ა.შ. იურისტების მიმართ არის მოლოდინის მაღალი სტანდარტი და დეტალებზე ყურადღების გამახვილება ნებისმიერი იურისტის მთავარი უნარია. შესაბამისად, უმნიშვნელოვანესია, ამ ფაქტორის სტუდენტებში კულტივაცია.

6. დასკვნა

ყველა საგანმანათლებლო სისტემაში არსებობს გაუმჯობესებისათვის საჭირო სივრცე. წინამდებარე ნაშრომში რამდენიმე სფერო განისაზღვრა, რომელიც უნდა დავინახოთ ჩვენი იურიდიული საგანმანათლებლო სისტემის გაუმჯობესების შესაძლებლობად. რა თქმა უნდა, ასეთ მოკლე დოკუმენტში, შეუძლებელია სიღრმეებსა და დეტალებში შესვლა, ან თუნდაც გაუმჯობესების მიზნით ყველა შესაძლო თემის დაფარვა. ამის მიუხედავად, იმედია, რომ ეს ნაშრომი იქნება საწყისი წერტილი მომავალი დიალოგისათვის.

ერთი დამატებითი წინადადება იქნება, რომ ჩამოყალიბდეს აქტიური სამართლის სკოლების ასოციაცია. ასოციაცია შესაძლოა გახდეს ასეთი დიალოგის არხი. ასოციაციამ ასევე შესაძლოა უზრუნველყოს იურიდიული განათლების გასაუმჯობესებლად თანამშრომლობა და მოახდინოს უნივერსიტეტთაშორისო კონფერენციების, ისევე როგორც იმპირიებულ პროცესებისა და სხვა შეჯიბრების კოორდინაცია. ■